

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՈՐԻԻՆ ԵՒ «ՍԱՄԱՐԱՑԻ»Ն

Հանդես Ամստերդամի նոր ստացուած թիւերն մէջ — 1956, Թուեռուար-Փետրուար — Դեր. Հ. Ն. Ակինեան ստորագրած է յօդուած մը «Կորինի վերակազմուած բնագիրն և անոր մասին արտայայտուած նկատողութիւններն և Դատողութիւնները» վերնագրով, էջ 46-64: Նկատի առնելով նիւթին կարեւորութիւնը և Դեր. յօդուածագիրն ծանր թիւրիմացութիւնները, հարկ կը համարինք չափաւոր անդրադարձումով մը շօշափել կարգ մը կէտեր: Մեր ձգտումն է «ձեռն ի ձեռն, զիրար լուսաւորելով, իրարու օգնելով, աննախանձ և աներկիւզ և ազգասիրաբար» յառաջ երթալ, ինչպէս կը փափաքի Դեր. յօդուածագիրը:

Դեր. Ակինեան իր յօդուածը կը սկսի բարի Սամարացիի պատմութեամբ, ինքզինքը գնելով այդ աչնիւ մարդուն տեղը, որ ձէթով և զինով պատեց դժբախտ ուղեւորին վերքերը: Բայց յարկելի Յօդուածագիրը իր կարեկցութեան սահմանները չափազանց ընդարձակելով, վիրաւոր Կորինը դարձնելու իր բուռն նախանձախնդրութեան մէջ, կը ձեռնարկէ նաև վիրաբուժական գործողութեանց, բուժ ու ժանգոտ դանակներով . . . :

Իր վերոյիշեալ յօդուածին մէջ Դեր. Ակինեան նպատակ ունեցած է հերքել մեր այն նկատողութիւնները որոնք լոյս տեսած էին Սիոնի մէջ 1953ին, Թէ կրցած է յաջողութեամբ ի գլուխ հանել իր այդ առաջադրութիւնը, քննենք կէտ առ կէտ:

1. — Աստեղագետ. — Մենք պաշտպանած էինք այս ընթերցումը, նկատելով որ ատոր կը վկային ոչ միայն մեծ Կորինի բոլոր ձեռագիրները, այլ նաև փոքր Կորինը, և ասոնք դրական և ուղղակի վերկայութիւններ են, մին ժէ. և միւսը «Իրր ժի. դարէն»: Իր ծագման մէջ սակայն Կորինի վկայութիւնը կու գայ Ե. դարէն: Դեր. յօդուածագիրը, Կորինի դրական վկայութիւնը անիրաւաբար ստելով, և Խորենացիի անուղղակի վկայութիւնը քմա-

հաճօրէն թիւրեւով կը հասնի Յովհան Պատմաբանին, մեղադրելու համար զայն իբրև «զիւտ» ընող, մինչդեռ այդ յանցանքին քննիւ կը գործէ Պատմաբանէն տաս դար յետոյ:

Քիչ մը աւելի մօտէն քննենք Դեր. յօդուածագիրն քմահաճ և անընդունելի պատճառաբանութիւնները: Ըստ Հ. Ակինեանի «Մ. Խորենացին, որ յառաջ բերած է տեղիքս [Պատուէր տուր, ասէ, Այրաբատեան թագաւորութեան և Ասքանազեան գնդին (երեմիա ԾԱ. 27)] կը շեշտէ միայն առաջինը. «Եւ այս հաւաստի» գոյ մերոյ թագաւորութեան առ այնու ժամանակաւ» (Խոր. Ա. 22), աննկատ թողով «ասքանազեան գնդին»⁽¹⁾: Խորենացին, սակայն, այդպիսի բան չէ ըրած: Ահաւասիկ Պատմահօր գրածը. «Եւ զի արդարև զայնու ժամանակաւ էր ազգիս մերոյ թագաւորութիւն, վկայէ և Երեմիա մարգարէ ի բանս իւր, հրաւիրելով ընդդէմ Բաբելոնի ի պատերազմ. Հրաման տուր, ասէ, Այրաբատեան թագաւորութեան և Ասքանազեան գնդին: Եւ այս հաւաստի գոյ մերոյ թագաւորութեան առ այնու ժամանակաւ»: Խորենացի միայն առաջինը, այսինքն թագաւորութիւնը չի շեշտել, ինչպէս կ'ուզէ հասկնալ Դեր. Ակինեան, և աննկատ չի թողուր Ասքանազեան գունդը, այլ ինչպէս մեր ազգին կը համարի Այրաբատեան թագաւորութիւնը, այնպէս ալ մեր ազգին կը համարի Ասքանազեան գունդը: Եւ այս շատ բնական և տրամաբանական է որ Հայոց թագաւորութիւնը իր բանակով հրաւիրուի ընդդէմ Բաբելոնի: Ուրեմն Խորենացին ալ Ասքանազեան ազգը տեղով կը հասկնայ Հայոց ազգ, ինչպէս ըրած էր Կորին, և Խորենացիին հետեւելով է որ Յ. Պատմաբան ևս մեր ազգը կը կոչէ իրաւամբ՝ Ասքանազեան:

Հետեւաբար զոյգ Կորինները, Խորենացին և Պատմաբանը ամուր բռնած կը պաշտպանեն Ասքանազեանը, և չեն թողուր որ բզբտուի այն՝ բուժ գործիքներով: Ուրեմն մեզի կը փայտ անվարան կրկնել թէ անընդունելի է «ԶԹորգոմայ», զոր Հ. Ակինեան իր կողմէ դրած է «ԶԱսքանազեան»ին տեղ, ոտնակոխ ընելով ձեռագիրներու միաձայն վկայութիւնը:

(1) Կորին, Վիեննա, էջ 67:

2. — Նաւակեաց. — Գ. Ֆնտզեանի այս յաջող և իրաւացի սրբազրութիւնը կը փորձէ մերժել Գեր. Ակինեան, բերելով երեք օրինակներ ի նպաստ «նաւակեաց» բարդութեան: Դիտել կու տանք սակայն բարդութեան օրինակներէն երկուքին մէջ թէ իր բերած օրինակներէն երկուքին մէջ կայ գրուած է առընթեր և մօտ նախադրուած թեանք վրայ, որոնց կարգին պէտք էր յիշուած ըլլար նաև ընդդէմ նախադրութեամբ շինուած ընդդիմակայ բառը, մինչդեռ նաւ գոյական է և Կորին գոյականի վրայ կը բարդէ կեաց և կը կերտէ աւխարակեաց, զազանակեաց, երկրակեաց, լեառնակեաց և վեսակեաց: Հետեւաբար Գեր. յօդուածագրին յիշած քաղաւոճակացը կը մնայ կասկածելի, և չի կրնար բզքտել այն հուսկու ճակատը որ կը կենայ անյողողող, պաշտպանելու համար Կորինի արդար նաւակեացը և Ֆնտզեանի արդարացի սրբազրութիւնը:

3. — Հասուածի փոխադրութիւն. — Դրած էինք թէ այդ փոխադրութիւնը անհրաժեշտ չէ և ոչ ալ հիմնուած է ունէ հաստատուն փաստի վրայ: Գեր. Ակինեան յաժաօրէն կը պնդէ. — Փոխադրութիւնը անհրաժեշտ էր, որովհետեւ կը շեղէր ըստ բովանդակութեան Ա. 9 հատուածէն եւ անմիաբան էր Ա. 10 հատուածին, բայց կը համաձայնէր Ժէ. 5ին. իմ պատճառներս տուած եմ Ներածութիւն, էջ ԽԳ-ԽԴ⁽²⁾: Մեր քննութեան արդիւնքով յայտնի կը տեսնուի թէ փոխադրութիւնը ոչ միայն անհրաժեշտ չէ, ոչ միայն անհիմն է, ալ և սխալ է. որովհետեւ այդ հատուածին հոն ներկայութիւնը անհրաժեշտ է: Քննենք Հ. Ակինեանի պատճառները, որոնք տրուած են Կորինի Ներածութեան մէջ: Ահաւսիկ իր գրածը.

«Այս հատուածը հոս գտնուած էր Ակզրնագրին մէջ. Ազաթանգեղոսի խմբագիրը, որ նախորդ և հետեւորդ հատուածները փոխ առած էր Կորինէն, այս հատուածը զատելով գետեղած էր Փաւստոսի մէջ, Դ. 4, ինչ ինչ փոփոխութեամբ, իսկ Կորինի մէջ տեղահան ընելով փոխադրած է էջ 12-13: Արդեամբք ալ անհամապատասխան է այն նախաբանին, որովհետեւ հոն Կորինի խօսքը սրբոց զովութեան

նուիրուած է, իսկ հոս բարի օրինակի վրայ կը խօսի: Հատուածս իր սկզբնական տեղը տեսած են Կոմիտաս կաթողիկոս և Համառօտին խմբագիրը»⁽³⁾:

Արդ ըստ Հ. Ակինեանի այս հատուածը իր սկզբնական տեղը տեսնողներէն մին է Կոմիտաս կաթողիկոս: Բայց այն քանի մը տողերը, որ տեսնուած են Աստուածաշունչէն Կոմիտաս կաթողիկոսի Հատուոյ Գիրնի մէջ, ոչ իսկ զոյգն չափով կրնան վկայել թէ ան Կորինի այս հատուածը տեսած է հոն ուր զայն կ'ուզէ տեսնել Հ. Ակինեան:

Դարձեալ ըստ Հ. Ակինեանի այդպէս «կենթադրէ նաև Փաւստոսի հատուածը»⁽⁴⁾: Սխալ կարծիք. Փաւստոսի հատուածը ոչ մէկ կերպով այդպիսի ենթադրութեան մը ոյժ կուտայ:

Այժմ կը մնան Ազաթանգեղոս և Սուտ Կորին. ասոնցմէ վերջինը միայն ի նպաստ է Ակինեանի ենթադրութեան, իսկ Ազաթանգեղոս բոլորովին հակառակ. որով այս վերջինին հնազոյն վկայութիւնը ի նպաստ Կորինի հասարակ բնագրին՝ կը չէղջարնէ Սուտ-Կորինի յետնագոյն և յոյժ կասկածելի վկայութիւնը որուն սխալմամբ հետեւած է Հ. Ակինեան:

Համադուելու համար թէ այդ հատուածը (Կոր. էջ 12) իր բնական և սկզբնական տեղւոյն մէջ կը գտնուի, կը բաւէ ուշադրութեամբ կարդալ Կորինի նախաբանը: Ան նախ կը հարցնէ. «Եթէ իցէ՞ համարձակութիւն գրով նշանակել զվարս արանցն կատարելոց» (էջ 8), և Աստուածաշունչէն բաղմաթիւ օրինակներ բերելով կը ցուցնէ թէ սուրբերը զովուած են հոն, իրրեք բարի օրինակ այլոց. և այսպէս «առեալ յերկացունց համարձակութիւն ի գիր արկանել և զվարս առն արդարոյ» (էջ 13) կը ձեռնարկէ իր գործին, տալով մեզի ազամանդէ մատեան մը:

Իսկ թէ Հ. Ակինեանի վերակազմած Կորինին մէջ մեծաթիւ սխալներ կը վերստան, յիշենք մէկ քանի հատ ևս որոնց կը հանդիպինք քննութեան ենթարկուած այս կտորներուն մէջ:

Ժէ. 5, տող 52. — Կատարելոցն. — Սխալ գրչութիւն է Ազաթանգեղոսի մէջ,

(2) Կորին, Վիեննա, էջ ԽԳ:

(4) Նոյն, անդ:

որ Կորիւնի միջոցաւ պէտք է ուղղուի և ըլլայ կառօնը, մինչդեռ Հ. Ակինեան ճիշդ հակառակն է ըրած:

Ժէ. 6, տող 73-74. — Առանց հետազոտելու. — Ոչ մէկ առաւելութիւն ունի բնագրի առանց խուզելոյն վրայ: Հ. Ակինեանի եզրակացութիւնը՝ ուսի B կարգալու է առանց հետազոտելու, պարտաւորիչ է. նոյնը կրնայ կարգացուիլ նաև առանց խուզելու: Ինչպէս ունին հասարակ և քննական բնագրերնեք:

Ժէ. 7, տող 80. — Ընդ մասնամասն կատարէ. — Նախընտրելի է հասարակ բնագրի ընդ մասնամասն կատարէ, ինչպէս ունին նաև քննականները: Հմմտ. Հոսիմ. Բ. 26, «զի դոր կամքն յաղօթ»՝ որպէս արժանի իցէ ոչ գիտեմք», որուն կ'ակնարկուի յաջորդ 81րդ տողին մէջ, և ոչ թէ Ա. Կոր. ԺԴ. 36-38:

Ժէ. 7, տող 87-89. — Մեր կարծիքով նախընտրելի է կարգալ. «զի ընդ միմեանց բարեխօսելն, և ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն սրբոյ բարեխօսելն, գիտելի է»: Միջանկեալ նախադասութիւնը կը թուի թէ դուրս ինկած է Կորիւնի բնագրէն, գրչին ոտուժովը առաջին բարեխօսելն բառին վրայէն դէպի երկրորդը, մինչդեռ Ազատականգրոսի մէջ պահուած է փոքր ալլալուծեամբ մը: Այդ նախադասութիւնը Կորիւնէն ներս առնել հարկադրական է արդարեւ, վասնզի յաջորդ տողը այդպէս կը պահանջէ:

Ժէ. 8, Հատուածը Հ. Ակինեան սխալ տեղ գրած է, պէտք է տանիլ իր հարադատ վայրը, ինչպէս ըսինք վերև: Հոս ալ առանց արդարացուցիչ ապացոյցի ներմուծուած է «յուսմունս պէսպէս և յաւտարածայն մի դանդաղէք». պէտք է ետ դրկել զայն իր եկած տեղը, Սուտ-Կորիւնին ծոցը: Հնագոյն վկան Փաւստոս ի նպատակ է կուրիւնի:

4. — Երանելի վարդան. — Մենք գրած էինք թէ Մաշտոցի հայրը Երանելի վարդանը, բռնագրօսիկ ճիշդ մը Հ. Ակինեան կ'ուզէ նոյնացնել Պապի հարճորդի վրիկին հետ: Գեր. Ակինեան կ'ըսէ. — Նոյնացուցած չեմ այլ «հաւանական» համարած: Հաստատելու համար թէ «հաւանական» չէ որ հարճորդի վրիկը եղած ըլլայ Ս. Մաշտոցի հայրը՝ Երանելի վարդանը, կը բաւէ

աչքէ անցնել այն խախուռ չղթան որով Գեր. յօդուածագիրը կը ճգնի Ս. Մաշտոցը կապիլ հարճորդի վրիկին:

Նախ և առաջ Հ. Ակինեան կը խլէ Մաշտոցի հոր Երանելի մակդիրը, յետագարեան Ճառընտիրներու կասկածելի զի. նակցութեամբ, փոխարէնը տալու համար երեւիլ ածականը, ընդդէմ է. դարու Ա. հանուն Ժամանակագրութեան. այս ձեռք կ'ուզէ ճամբայ բանալ դէպի վրիկ:

Եւ ապա կը սկսի անհիմն և երեակալական ենթադրութեանց փխրուն չղթան, այսպէս. «Այդ գիւղերուն թուին մէջ էր հաւանաբար Հացեկացը... Աւելի հաւանական կը տեսնեմ վարդան Հացեկացին նոյնացնել վրիկ Հացեկացոյ հետ... Փոքրիկն վրիկ իր Հացեկացի մօր հետ ապրեցաւ անուրէ Հացեկաց գիւղը... վրիկ առանց արախուսի փաղաքական անուն մը, կրճատուած ձեւը վարդան անունն: վրիկ ամուսնացաւ անուրէ և ունեցաւ զաւակ յանձին Մաշտոցի»⁽⁵⁾:

Գեր. Հ. Ակինեան այսպէս հաւանական նեցուկ ըրած կը սկսի քալելու փորձ կատարել. քիչ մը յառաջանալէ ետք ոյժ կ'առնէ և անուրէ մը կը զետեղէ, և ապա առանց արախուսի անոր վրայ կը կանգնի, հարճորդի վրիկը առօք փառօք կ'ամուսնացնէ և ապա անոր աղուորիկ զաւակ մը պարգեւելով՝ իսկոյն կը մկրտէ Մաշտոց: Հոյակապ և հրաշագեղ բանասիրութիւն արդարեւ...

5. — Պակիդաս =

6. — Ռոսասակ =

7. — Սասանյակուր. — Բնաւ չէինք կրնար երեակայել թէ մեր նկատողութիւնները բզբտելու ձեռնարկող Գերյարգելին այսպէս կուր պիտի ըլլար սատանայի: Հ. Ն. Ակինեան իր սխալ տեսակէտը պաշտպանելու համար օգնութեան կանչած է Դազմանյակուր և Գերեզմանյակուր դասական օրինակները, առանց մտադիր ըլլալու անոնց իմաստին: Մենք իբր համեմատութեան եզր մատնանշած էինք աւսուածակիր բառը և աւելցուցած էինք թէ մեր կարծիքով նախընտրելի է սասանյակիր: Հաւանաբար սխալ գրչութեան արդիւնք է սասանյակուր: Արդ Գեր. Ակինեանի մէջբերած բա-

(5) Կորիւն, վիեննա, էջ 70-71:

ներուն ձախողակ վկայութիւնը տեսնելէ
ետք համարձակաձայն կը կրկնենք թէ սա
ստեղծագործութիւնը յայտնապէս սխալ գրչութեան
արդիւնք է, իսկ սասանայակիր անպատճառ
նախընտրելի է, վասնզի իր կողմն ունի
վկաներու սա անդրադարձելի գունդը, բոլորն
ալ Ոսկեղարէն, աշխարհակիր (գործածուած
երբայ) և խաչակիր (Կորեւն), բարեկիր և
օրհնակիր (Մոկ.), ասուածակիր (Ագաթ.),

8. — Եպիսկոպոսական վիճակ. — Գեր. Ն. Ակինեան իր կատարած սրբագրութիւնը գովելով կը գրէ. «Այս թիթե սրբագրութեան, ուր մէկ գիր փոխուած է երեք գիր աւելցուած, ոչ միայն Կորինթի նախադասութիւնը քերականօրէն կ'ազդուի, այլև չարաղէտ ընթերցուածը, որ Կորինթի հայրենիքը Մինդրելիա, կամ Սուանէթ կամ Օսէթներու աշխարհը կը փոխադրէր, հետախաղաղ կը բառնար ի միջոյ . . . »⁽⁵⁾։ Եւ սակայն այս ձեւի սրբագրութեամբ քարեացապարտն Կորին կը գրկուի թէ հայրենիքէ և թէ եպիսկոպոսութենէ, ի գոհունակութիւն քսաներորդ դարու անվաւեր Ամամարացիօրին։ Գառնիկ Ֆնտզեանի փաստացի և ուժեղ նկատողութիւնները կը փնտն իրենց արժէքին մէջ հակառակ Գեր. Ակինեանի կողմէ իրենց ստորագնահատուած կամ բոլորովին անտեսուած ըլլալուն։

9. — Ակումբիս. — Գեր. Ակինեանի որդեգրած ընթերցումը՝ յարժուցիս յուզարկելոյ, փոխանակ Ակումբիս անուն կոչելոյ բառերուն, գրչութեան տեսակէտէ բացարձակապէս անընդունելի է։ Իր սա բացատրութիւնը. — Կ'երեւայ թէ Կորիւնի գրիչը իր գաղափար — օրինակի մէջ դժուարընթեանի ընթերցուածի մը հանդիպած է, զոր կարգացած է որոյ կոչի ակումբիտի ազդեցութեան տակ «Ակումբիտ անուն կոչելոյ» — ամենևին գոհացուցիչ չէ։ Եւ որքան ատեն որ Ակումբիս հազուադէպ բառին Կորիւնէն ներս տարածամ մուտքը գոհացուցիչ ձևով չէ բացատրուած, մենք ստիպուած ենք այդ բառը համարելու հարազատ և յիշեալ խօսքը հասկնալու ըստ այնմ, ինչպէս ըրած էինք արդէն։

Այդ կերպով Գեր. Ակիմեան կը կարծէ
թէ պիտի բախինք պէսպէս զժողարութիւն-
ներու, և կը թուէ երեք հատ: Պատասխան.

1. — Համաձայն ելաճեք... կոչելով պատմիչին բառերն են և ոչ թէ ուղղակի արքունական հրաւեր, որ պատանջէինք պատշաճ վաղիկութիւն: 2. — Սուրբ Ակումբիտը վայելուէ մեծ արանքով Բիւզանդիոն հրախրելու պաշտօնը Թէոփոս Կայսեր կողմէ կը տրուի Անատոլիոս Սպարապետին: 3. — Ակումբիտ անուն սուրբը ըսելով կը հասկցուի Ս. Մաշտոց: Ակումբիտ յատուկ անուն չէ, այլ Ս. Մաշտոցին տրուած մակդիր մը, իբրանքուն: Գրանէք արդէն թէ մեծահոգակ Սուրբը յաճախ գիշերները կը լուսնցնէր քառանաւոր տընտիներով:

Ի վերջոյ աշար ամենայնի հարկ է լինել Գեր. Ակիրնեանի սա տողերն ալ. «Յամենայն զէպօ այս տեղիքը սխալագորութիւն մըն է» (7), և ի մտի ունենալ այն կարելիութիւնը թէ կորիւնի բնագրին այս հաստատօր կրնայ լման հասած չըլլալ մեզի:

10. — Աճընկալ բողոյշ. — Գեր. Ա-
կինեան իր ըրած քմահաճ և անհիմն յա-
ւելումները և տեղափոխութիւնները ար-
դարացնել ճշնելով կը զրէ. — Բայց կը
հարցնեմ թէ Սրբազանի յըստ երեւոյթին»
լուսարանութիւնն աւելի քմահաճ, աւելի
անհիմն և աւելի անհեղեղ չէ՞ (8) — Պա-
տասխան. Բմահաճ չէ, որովհետեւ ա՛յդ-
պէս է բնագիրը և այդպէս հասկցած են
ուրիշներ ալ. օր. Գ. Յնտղիեան և Մ. Ա-
բեղեան: Անհիմն չէ, վասնզի ընկալեալ
բնագրին վրայ հիմնուած է: Անհեղեղ չէ,
քանի որ այդպիսի վեմ մարաքի նախըն-
թաց մը պատմուած է ուրիշ մեծ սուրբի
մը մասին: Յնտղիեան արդարեւ զիտած է
որ «Ասի հագիւ թէ հաւատալի լինի», բայց
իրաւունք չէ զգացած բնագիրը ըստ կամս
փոխելու, որովհետեւ բանասէրի մը քմա-
հաճոյքը անսխալական վճռատու չէ:

11. — Աղուաներէն եւ Գորերէն Այբու-
բեն. — Գեր. Ակինեանի այս հարցին շուրջ
ընդարձակ խօսածնէրը գտած էինք հիւ-
նալի, որոնց իբրեւ աղբիւր ծառայած էին
«իր ենթադրութեանց տուարկը եւ միջնա-
դարեան պահպանակ մը»։ Արդ Գեր. յօդ-
ուածագիրը անդրադառնալով մեր տողե-
րուն կը գրէ. «Եթէ Սրբազանը իմ այս հաս-
տատութիւնը երեւակայութեան ծնունդ կը

(7) *Зап. Акад.* 1956, т. 52.

(8) $\zeta_{m,j} \zeta_{k,l} = \zeta_{k,l} \zeta_{m,j}$ 53-4.

համարիս հաճի գրական ապացույցներով հետևել և ոչ անխմտաբար հետևել»⁽⁹⁾։

Գեր. յոգուածագիրը ինքն իրեն իրաւունք տուած է մեզմէ պահանջելու գրական ապացույցներ, մինչդեռ ինքն իր մասին բնաւ չէ զգացած այդ պարտքը, այսինքն իր տեսակէտը հիմնաւորելու համար գրական ապացույցներ ունենալու հարկը Գեր. Ակինեան կը կարծէ թէ ենթադրութիւն ենթադրութեան վրայ կուտելով բան մը հաստատուած է, մինչդեռ ոչ միայն ոնէ հաստատուած բան կը պակսի իր գրածին մէջ, այլ հեղուկ անգամ չկայ, ամբողջովին կաշային է և ցնդական։ Այսմ տեսնենք թէ Գեր. Ակինեան ինչ բան հաստատուած է ինչ բանի վրայ։

Նախ առնենք Կորիւնի պատմածը, «Եայնմ ժամանակի եկեալ զիպէր նմա այր մի երէց Աղուան ազգաւ Բենիամէն անուն. և նորա հարցեալ և քննեալ զբարբարոս գրանս Աղուաներէն լեզուին, առնէր ապա նշանագիրս ըստ վերնապարզ և կորովի տվորութեան իւրում . . .»։ Արդ Կորիւն գրած է. «Եկեալ զիպէր նմա», առանց ճշտելու վայրը։ Գեր. Ակինեան ձեռքը տոպրակին մէջ կը խօթէ և անմիջապէս դուրս կը հանէ այս չլիւրուած վայրը՝ «Հոռմէական հողամաս»⁽¹⁰⁾։ Բայց նկատելով որ «հոռմէական հողամասն ալ տակաւին չատ մութ է, քիչ յետոյ կը լուսարանէ իր ընթերցողները գրելով. «Մաշտոց հոռմէական հողի վրայ կը գտնուէր, Կ. Պոլիս կամ Հայկական նահանգներու մէջ»⁽¹¹⁾։ Նկատեցէք որ Գեր. յոգուածագիրը զեղ կը խաբսափէ ընդարձակ տարածութեան վրայ։ Աւելի վարը պիտի տեսնենք որ կանգ պիտի առնէ Պոլսոյ մէջ, առաջնորդութեամբ իր ենթադրութեանց խորութիւն կրկնեւորելու ներուէն։

Կորիւն գրած էր. «առնէր ապա նշանագիրս Աղուաներէն լեզուին»։ Գեր. Ակինեանի «խորհրդածութիւնները կը ստիպեն» զինքը ըսելու թէ Մաշտոց Վարդապետ քրիստոնեայ աղուան ժողովուրդի համար մասնաւոր այբուբեն չէ յօրինած»⁽¹²⁾։ Դրական ապացոյց ուզող Գեր. յոգուածա-

գիրը ոչ միայն գրական ապացույցներով չի խօսիր, այլ պատմիչին գրական վկայութիւնները կ'ուզէ թիւրիւ իր չնաշխարհիկ «խորհրդածութիւններուն» զօրութեամբ։

Վերադառնանք Գեր. Ակինեանի հետ Բենիամին երէցին, որ էր «աղուան յագէ»։ «Եթէ սա Աղուանից աշխարհէն էր և գացած է Մաշտոց Վարդապետին, երբ նա կը գտնուէր ի կողմանս Յունաց. խնդրելու իր բարբարոս աղուաներէն լեզուի համար ուրոյն, ոչ-հայերէն նշանագիրներ, պիտի հարցնենք, թէ այդ երէցը իր խնդրը ինչու չէ ներկայացուցած Վարդապետին այն ժամանակ, երբ նա անձամբ գացած էր Աղուանից աշխարհը»⁽¹³⁾։ Պատասխանը չատ պարզ է. Մաշտոց Վարդապետ տակաւին Աղուանից աշխարհը չէր գացած։ Գեր. Ակինեան Կորիւնի հատուածները քմահաճօրէն տեղափոխելով արատոց կացութիւն մը կը ստեղծէ և յետոյ կ'ուզէ նեղը ձգել Բենիամին երէցը։ Ահա այսպէս Գեր. Ակինեան Կորիւնի հատուածները անձահօրէն տարադրելով քառասկան վիճակի կը մատնէ Կորիւնի Պատմութիւնը, և կը ձեւացնէ այնպիսի թնճուկներ որոնք բանասէրները կը տանին աւելորդ ժամապաճառութեան, եթէ բարեմտութիւնը ունենան արժէք տալու իր այլընդալոյն ենթադրութիւններուն։

Գեր. յոգուածագիրը անգամ մը ուղիղ ճամբէն դուրս գալէ և գառ ի վայր սայթաքելէ ետք ալ կանգ չ'առնէր և կը գլորի հետզհետէ աւելի վար և ի վերջոյ կ'աւելցնէ. — Կը ստիպեն զմեզ այս խորհրդածութիւնները Բենիամին երէցը «աղուան յագէ» ո'չ աղուան նկատել և առհասարակ այդ «աղուան ազգը» ո'չ աղուան ժողովուրդ համարել⁽¹⁴⁾։

Ըստ Գեր. Ակինեանի ուրեմն Բենիամին երէցը աղուան ազգէ չէր, հապա ինչ էր։ Ահաւասիկ իր հաստատումը. — Զարմանալի չէ ուրեմն, եթէ հաստատենք թէ նոյն երեւոյթը նաև Կորիւնի բնագրին մէջ տեղի ունեցած է, նախնական «աղան» և «աղանցեւեկ» արտագրուած է օրինակողներէն «աղուան» և «աղուաներէն»։ Ուստի Բենիամին երէց էր «աղան յագէ» և խնդրած է զիր «աղաներէն» լեզուի համար։ Այս

(9) Նոյն, էջ 55։

(10) Հանդ. Ամս. 1948, էջ 322։

(11) Նոյն, էջ 324։

(12) Նոյն, էջ 335։

(13) Նոյն, էջ 339։

(14) Նոյն, էջ 341։

պատգամաւորութիւնը յանձնուած էր իրեն տանց տարակուսի բարձրագոյն կողմէ, այսինքն կամ ազգով ալան Արտաբուրի և կամ անոր որդւոյն՝ Ասպարի կողմէ, որոնք 420ին Կ. Պոլիս գինւորական բարձր զինքեր գրաւած էին քարքարոսական բանա- կին» մէջ, որ կազմուած էր յատկապէս Գոթերէ և անոնց հետ խառնուած Ալան- ներէ⁽¹⁵⁾: Այսպէս ըստ Գեր. յօդուածագրին Ազուանը կ'ըլլայ Ազան, Ազանը՝ Ալան, Ալանն ալ Գոթ. Պրծաւ գնաց: Եւ արդարե քանի մը էջ կարդալէ ետք պիտի տեսնենք որ Մաշտոցին կը մտանայ օԲենիամին ե- րէց, ազգով ալան, լիզուով գոթ»⁽¹⁶⁾: Այստեղ բանասիրութիւնը իր սահմաններէն դուրս կ'ելլէ և ոտնձգութիւն կը կատարէ աճապարութեան կայուածէն ներս:

Գոթական նշանագիրներու գիւտը ընդ- հանրապէս վերագրուած է Վուլֆիլա եպիս- կոպոսին: Գեր. Ակինեան, սակայն, տեսէք ինչ կը գրէ. — Այն իսկ, որ պատմագիրը (Փիլոսոփոս) իր անշարփ փոփոխանելուն զՎուլֆիլա զայն «ստուգածացնելու» իսկ կը ձգտի, կասկած կ'արթնցնէ մեր մէջ, թէ արդեօք աւելախօսութեամբ իրեն չէ՞ վերագրած նաև գոթական նշանագիրներու գիւտն և Աստուածաշուկի թարգմանու- թիւնը⁽¹⁷⁾: Այս կասկածն ալ որոշ նպատակի մը պիտի ծառայէ անշուշտ: Եւ արդարե քիչ յետոյ մեր գիրաց կ'ելլին սա տողերը. — Այս և նման խորհրդածութիւններ կը ստիպեն զիս լքել այն ընդհանուր համո- ղումը, թէ Վուլֆիլա եղած ըլլայ գոթա- կան այբուբենը հնարողն և գոթերէն Աս- տուածաշուկի մասերու թարգմանիչը իբր 370ին: Եւ որովհետև կայ հրապարակի վրայ գոթական Այբուբեն, պէտք է ան նաև իր հնարողն ունեցած ըլլայ: Եւ վասնզի այս Այբուբենը իր մէն մի մասերով յօրինու- ծական կառուցուածք մը կը ցուցադրէ, կ'ենթադրէ համապատասխան չափով զրա- գէտ և հնարամիտ վարպետ մը: Ո՞վ կարող է եղած ըլլալ ան: Պատասխանը կու տայ ժամանակակից կենսագիր մը՝ Կորիւն վար- դապետ . . . (18):

Այս բոլորէն ետք անշուշտ զարմանալի

չէ եթէ Գեր. Ակինեանի գրչէն դուրս գան նաև հետեւեալ տողերը. — Զարմանալի է արդարե յոյն եկեղեցական պատմիչներու շրջահայեցութիւնը, որոնք Կ. Պոլիս նստած . . . իրենց շուրջը կատարուած զէպքեր կ'անտեսեն: Կ. Պոլիս երեք Կալկասեան ազգերու լուսաւորուն կ'այցեկէ, երկու բար- բարոս ազգերու համար սեպական նշանա- գիրներ հնարողը անձամբ իրենց կու գայ, ամիսներով իրենց մէջ հիւր կը մնայ, նոյն իսկ իրենց քաղաքին մէջ երրորդ բարբա- րոս ժողովուրդի մը՝ Գոթերու համար այ- բուբեն կը հնարէ, և սակայն ոչ կ'իմանան և ոչ ալ կը հետաքրքրուին⁽¹⁹⁾: Բայց ահա- լասիկ քսաներորդ դարուն հայ բանասէր մը Վիեննա նստած կ'իմանայ թէ Մաշտոց Վարդապետ Կ. Պոլսոյ մէջ այբուբեն մը շինած է Գոթերուն համար: Ո՞հ, ինչ սուր տկանչներ, որոնք գրական ապացոյցներու տեղը կը բռնեն լիուլի . . .

Եւ այսպէս միգամածային ենթադրու- թիւններով ձամբայ ելլող և օգային զգեալ- ներ կառուցանող Գեր. բանասէրը ահա կը սկսի հաւատալ իր ենթադրութիւններուն և կը յայտարարէ. — Այժմ, երբ կ'ապացու- ցուի թէ այդ գոթական այբուբենի հեղինա- կը Մաշտոց է, ինքնին կը հետևի, թէ հըն- չիւններուն համապատասխան նշանագիրներ տրուած են հայ Մաշտոցէն, այնպէս ինչ- պէս հնչած են անոնք իր լսողութեան ալան Բենիամին երէցի արտասանութեամբ⁽²⁰⁾: Գեր. յօդուածագիրը կը սկսի կարծել որ արդէն իսկ ապացուցած է թէ Մաշտոց Վարդապետն է կերտիչը գոթական այբու- բենին: Բայց կը ցաւինք ըսելու թէ իր քմածին խորհրդածութիւնները շատ հեռու են ունե տարկայական արժէք ունենալէ, և հետեւաբար ոչինչ կ'ապացուցանեն դրա- կանօրէն:

Շարունակելով իր տեսութիւնը Գեր. յօդուածագիրը կը գրէ թէ գոթերէն գրերու գինչ ինչ անուններ շատ նման կը հնչեն հայ այբուբենի անուններուն⁽²¹⁾.

օր.	հայ.	գա	գոթ.	դասպ
	»	մէն	»	մամ
	»	պէ	»	պէրտար
	»	ոս	»	ոսէգա
	»	տիւն	»	տիւզ, ևւն

(15) Նոյն, էջ 455.

(16) Նոյն, էջ 478.

(17) Նոյն, էջ 470.

(18) Նոյն, էջ 475.

(19) Նոյն, էջ 477.

(20) Նոյն, էջ 488.

(21) Նոյն, էջ 492.

Մենք զժրախտաբար հոս աւելի մեծ տարբերութիւններ կը տեսնենք անուանելու՝ քան թէ նմանութիւններ:

Քիչ յետոյ Գեր. Ակինեան կ'աւելցնէ. — Ըստ այսմ Բենիամին երէց, որ խնդրողն եղաւ գոթական նշանագիրներու, պէտք է նկատուի Աստուածաշունչի թարգմանիչն և գոթական գրականութեան հիմնադիրը⁽²²⁾: Այս կերպով Վուլֆիլայի ձեռքէն կը խլուի իր պատկը հազար հինգ հարիւր տարի ետք և կը տրուի Բենիամին երէցին: Մեր շնորհաւորութիւնները!

Հիմա որ երկարօրէն քննեցինք Գեր. յօդուածագիրն փաստերու մթերանոցը և հոն գտանք լոկ իր քմածին ենթադրութեանց ծանօթ տոգրակը, անցնինք իր այն միւս աղբիւրին, միջնադարեան առեղծուածային պահպանակին, որմէ քաղած է իր «գրական ապացոյցները», մեզի տալու համար մեծաշունչ կերակացութիւններ: Այդ երեւելի աղբիւրը «Յուլիս» է: Քննենք քիչ մը:

Յուլիս քիւսակը օրինակը, ինչպէս ինձ կը թուի գրուած էր գոթերէն տառերով մագաղաթի վրայ, նոյն ինքն գոթական այբուբենին հնարող Մաշտոց վարդապետի ձեռքով: Բնագրին լեզուն եղած է հայերէն⁽²³⁾: Եթէ կ'ուզէք՝ նորագոյն տարագով. «կը համարիմ, թէ Մաշտոց երբ յանձնեց գոթական այբուբենը Բենիամինին, սա խնդրեց յիշատակի համար նոյն նշանագիրներով հայերէն օրհնէք մը, որ պիտի ծառայէր Գոթ ժողովուրդին համար իբրեւ պահպանակ, զի օրհնութեան»⁽²⁴⁾:

Յուլիս քիւսակը օրինակին մէջ ունի նալ հայերէն, բայց Գեր. յօդուածագիրը իր կախարդական արուեստով կը յաջողի հայացնել զայն, այսպէս. «կը համարիմ սխալագրութիւն», «հաւանքէն սխալագրութիւն», «կը համարիմ սխալաձև», «կ'ենթադրեմ նորաձևութիւն», «սոսանց տարակուսի սխալագրութիւն», և այլն⁽²⁵⁾: Այս բոլոր քաշքշուքները, քմահաճ փոփոխութիւնները, և անընդունելի ենթադրութիւնները կարդալէ ետք կը յանգինք այն

կերակացութեան թէ Յուլիս քիւսակը լեզուն է եղած հայերէն, և թոյլատրուած է մեզի անոր հեղինակը անուանել Մաշտոց:

Գեր. Հ. Ակինեան տակաւին կ'աւելցնէ. «Հայերէն բնագրի դասական կնիքը անհրկաւայ կը հաստատէ մեր հաւաստումը»⁽²⁶⁾: Բայց պէտք է մոռնալ թէ հայերէն դասական այդ բնագիրը պարզապէս յերկր. ուած է 20րդ դարուն, և հետեւաբար հեղինակը ինքն իրեն համար վկայած կ'ըլլայ թէ իր վկայութիւնը հաւաստի է: Այս ալ չեղաւ. ասիկա գրական ապացոյց է, ալ գերադրական խտրականք:

Աւելի չհրկարելու համար այս հատուածը, յարգելի ընթերցողներուն կը թողում երթալ վայելել շատ համեղ այն հաստատումները, որոնք կը զարգարեն Հանգէս Ամսօրեայի էջերը:

12. — Զմամագուցակն. — Հ. Ակինեան Ազատագիւղոսէն համարձակութիւն առնելով այս բառը մտցուցիւ է իր յերկրած կորիւնի բնագրին մէջ, և մեր նկատողութեան հակառակելով կը հարցնէ թէ՞ ո՞ր ձեռագրական տուեալները կ'ակնարկուին: Մենք յիշած էինք արդէն թէ կորիւն ունի «հանգոյն ոմին» բացատրութիւնը. իսկ խնդրոյ առարկայ հաստուածին մէջ թէ և կորիւնի 1672ի ձեռագիրը միայն «հանգոյն» ունի, բայց 1774ի ձեռագիրը կը կարդայ «հանգոյն նմին»: Հ. Ակինեան կը մերժէ այս ընթերցումը իբրեւ «բանասիրական սրբապարտութիւն», կարծես թէ իր ըրածը ատկէ տարբեր բան մըն է: Հնագոյն այդ սրբապարտութիւնը՝ նախընտրելի է նորագոյն իր կրկնասրբապարտութեան, քանի որ Ազատագիւղոսին ալ կրնայ համարուիլ բանասիրական, եթէ կ'ուզէք բանաքաղական սրբապարտութիւն: Զմոռնանք որ Յնադիւնի և Աբեղեանի նման բանասէրներ «հանգոյն նմին»ը նախընտրած են և առած իրենց հրատարակած կորիւնի բնագիրներուն մէջ:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

(Մշտել յ-ը-ը-ը-ը)

⁽²²⁾ Նոյն, էջ 493.

⁽²³⁾ Նոյն, էջ 503.

⁽²⁴⁾ Կորիւն, Վիեննա, 1952, էջ 101.

⁽²⁵⁾ Հանգ. Ամս. 1948, էջ 504-505.

⁽²⁶⁾ Նոյն, էջ 505-6.